

Nagyesszé a forradalomról

Rainer M. János: *Az 1956-os magyar forradalom*. Osiris, Bp. 2016. 187. l.

Az ezredforduló táján lehetett arról olvasni, hogy az idős, feltehetően szakmai és emberi pályáivének vége felé közeledő Kosáry Domokos nagyesszét szeretne írni a magyarság történelméről. Alighanem mestere, Szekfű Gyula példája nyomán *Harminchárom nemzedék* lett volna a mű címe. A kötet végül nem jelent meg, nem tudni, hogy meddig jutott az előmunkálatok közben az idős professzor, vannak-e esetleg lappangó kéziratok, részletesen kimunkált fejezetek. A vállalkozás gondolata nem csupán az egy szerző által írott országtörténeti szintézisek hagyományát elevenítette volna fel, hanem a magyar szellem történetének másik fontos vonulatát is. Nevezetesen az igényes, türelmes műgonddal megformált, a művelt nagyközönséget megszólítani akaró esszé hagyományát, amelyet oly sokan műveltek e hazában Horváth Jánostól kezdve Cs. Szabó Lászlón át Bibó Istvánig.

Nem tudni, Rainer M. Jánost mi mozgatta, motiválta, amikor az 1956-os magyar forradalomról, pontosabban mindarról, ami ehhez a fogalomhoz tartozik, elő- és utótörténetével, eszméivel, szereplőivel, jelképeivel és emlékezetével egyetemben, megírta ezt a munkát. Hangsúlyozottan nem szintézis született, hanem ahogyan a könyv alcímében és az előszóban is olvasható: bevezetés, sőt mi több, „nagyon rövid bevezetés”. Mint a szerző maga megjegyzi, bevezetést „egész tudományágakról” vagy „nagy történeti folyamatokról” szokás írni. Ám műve mégsem afféle történeti propedeutika lett, hanem egy hosszú, több mint három évtizedet átfogó, nem is csupán szigorúan szaktudományos gondolkodási folyamat nem vég-, hanem minden bizonnyal fontos állomása.

Néhány évvel ezelőtt egy reggeli rádióműsorban Rainer M. János arról elmélkedett, hogy van-e kanonizált története 56-nak, s ha nem, miért nem, vagy kell-e, hogy egyáltalán legyen. A történetírás pluralitása, a posztmodern nyelvi fordulat – némiképp múltóban lévő hatása – után merésznék tűnhet zsinórmértékként szolgáló történeti összefoglaló megszületésében reménykedni. Persze ez csak látszólagos ellentmondás, valójában mindenkinek él a szívében és az elméjében egy nagy történet a magyar nép zivataros századairól. S ahhoz sem szükségeltetik túl nagy bátorság, hogy mind a szakma berkeiben, mind az 1956-os forradalom vagy tágabban az 1945 utáni magyar történelem után érdeklődők körében sokan úgy gondolták, ha mégiscsak lesz egyszer valamilyen nagy összegzés, az Rainer M. János keze nyomán születik meg.

Persze vannak fontos és jó összefoglalók 1956-ról, e kötet bibliográfiai fejezetében Rainer maga is hivatkozik Szakolczai Attila, Ripp Zoltán, Kahler Frigyes és M. Kiss Sándor munkáira. Aggodalomra tehát nincs ok, s maga Rainer M. János is leírja, ahogyan máskor is megfogalmazta már szóban, hogy amit fontosnak tartott és gondolt a forradalommal kapcsolatban, annak hangot adott Nagy Imréről szóló életrajzának második kötetében. Akkor miért fontos, mitől lehet érdekes ez a kötet? Véleményem szerint írójának helyzete, életútjának állomásai teszik sajátossá és egyedivé. Ugyanis Rainer M. János alapossága, nyelvi felkészültsége, szorgalma, hűvös eleganciája, mohó kíváncsisága ellenére vagy ezzel együtt sohasem tud, s valószínűleg nem is akar, kizárólagosan szaktörténészként viszonyulni 56-hoz. Ezt egyáltalán nem érzem problémának, sőt inkább előnynek, olyan színnek, amely különleges árnyalattal gazdagítja egy fontos történetírói életmű palettáját.

Miért tettem e szokatlan, s talán kritikusként tűnő kijelentést? Azért, mert Rainer maga is részese és formálója volt a forradalom emlékezetének már az 1980-as években, amikor még mindez tilalmas és büntetendő cselekedetnek számított. A szamizdat sajtóban publikálta a kivégzettek nevét, jelen volt a Rákoskeresztúri köztemetőben az áldozatok

exhumálásakor, egykori börtönviselt 56-osokkal együtt alapított intézetet. Ahogyan közel két évtizeddel ezelőtt Hegedüs B. András megfogalmazta e sorok írójának: „*Meghallgatta történeteinket, megrostálta őket és beépítette a maga tudásába.*” Magyarán szólva ez a különleges, sokszor nagyon tudatosan, mértéktartóan álcázott érzelmi viszony az, ami Rainer M. János tanulmányainak és könyveinek különleges többletet ad. Számára a forradalom nem csupán egy projekt tárgya, elemezhető és megértendő történeti probléma, hanem a kivégzettek törött fejfája, megfakult zászlók selyme, idős férfiak és asszonyok derűje és szomorúsága is.

A jelen kötet gazdag, jól válogatott képanyagával, hűvös, rendkívül letisztult stílusával, világos szerkezetével párbeszédre és továbbgondolásra sarkallja és készíti az olvasót. A kutatók számára nem új ismeretekkel, adatokkal, összefüggésekkel, meglátásokkal szolgál, hanem egyrészt a hiányok felmérésével (például nem készült még a forradalom nemzetközi sajtóvisszhangjáról szóló összefoglaló, s nem állunk jól a fegyveres felkelők részletes egyéni életútjainak szakszerű feldolgozása terén sem), másrészt kérdések előtérbe helyezésével (mitől magyar ez a forradalom, s mitől nemzetközi; miért voltak fontosak az emigráció történetírói és emlékezeti erőfeszítései, s miért nem köszöntük ezt meg) ösztönöz a további munkára.

Ezen túl feltétlenül érdemes kézbe venni és olvasni ezt a munkát pályájuk elején járó fiataloknak, egyetemi hallgatóknak, doktoranduszoknak is. Legkevesbé sincs benne semmilyen professzoros allűr, inkább nagyon erős kíváncsiság, az új iránti kritikai nyitottság, a gondos mérlegelés tanulható, leshető el belőle. Aki ezeket a jellemvonásokat nem sajátítja el, sohasem lesz jó történész. Látszólag nem mérhető, vagy csupán nagyon nehezen, a történetíró teljesítménye; mondhatnánk az a jó történész, akit a szakma jó történésznek tart, de azért nem ennyire egyszerű. Hiszen a bölcsészettudomány, így a történetírás is megismerés reményével kecsegtet, s képes maradandó tudást létrehozni. Ebből a szempontból is tanulságosok Rainer M. János hivatkozásai: Litván Györgyre, Borbándi Gyulára, Péter Lászlóra, Fehér Ferencre hivatkozik, a magyar és külföldi kollégák sokasága mellett. Gyakran huszonöt-harminc éve vagy még régebben keletkezett szövegeket fedez fel, és elő, bizonyítván, hogy a történeti tudás nem feltétlenül évül el egy-egy divathullám jelentkezésével.

Végezetül még egy fontos szempontra szeretném felhívni a könyv – reményeim szerint szép számú – olvasóinak figyelmét. Főként az utolsó három fejezetben (Elfojtott emlékezet, 1956 és 1989, A történelmi esemény) tesz figyelemre méltó kísérletet arra Rainer M. János, hogy beillessze és értelmezze 56-ot a nemzeti történelemben, pontosabban felrajzolja valamiféle alternatív nemzeteszme iránti igényét. Ezt megint lényegesnek, a szorosan vett szaktörténeti érdeklődésen túlmutató problémának tartom. Nem véletlen, hogy a nagyesszé mint forma, a stílus kidolgozottsága, a hivatkozott szerzők sora mind-mind arra mutat, hogy Rainerben munkál a felismerés: szükséges egy korszerű baloldali nemzeteszme megteremtése, mert e nélkül nincsen valódi demokratikus közösség. Ez persze ilyen élesen, hivalkodóan, mint ahogyan most megfogalmaztam, nincsen jelen a szövegben, de azért erősen érezhető, hogy mindez fontos a szerző számára, keresi és igyekszik kijelölni azokat a pontokat (októbrizmus, a népi mozgalom centruma, az 1945 és 1947 közötti demokratikus pártok, az 1956-os munkástanácsok és forradalmi bizottságok), amelyek egy ilyen nemzeteszme tartópillérjeit alkothatják. Hogy mindebből születik e valamilyen nagyobb, részletesen kikerekített összefoglalás, azt még nem tudhatjuk, de ez a munka minden bizonnyal fontos bevezetés lesz hozzá.